

Jerzy Modrzewski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Dynamika projekcji biograficznych w społeczeństwie późnej nowoczesności

ABSTRACT: Dynamics of biographical projections in late modernity society

Terms and contexts of subjective design, efficient constructing and experiencing biography in contemporary advanced civilized societies, as such they are significantly under dynamism of the changes that eludes rational judgment and subjective control, making this biographical perspective a very risky one. However, the ongoing processes of individualization (in their subjective dimension) create and perpetuate, in the scale of whole today's advanced societies, appropriate to them, and in opposition to traditional ones, patterns of different phases (years) and their sequences in individually and collectively lived biographies. That progressive cultural dynamics of biographical patterns not only raises a number of difficult subjective problems to solve, but creates a specific challenge for many various social services, including educational ones.

KEYWORDS: biographical projections, social biography and its phases, the dynamics of years of the individual and social biographical experience.

Projekcja biograficzna – istota fenomenu

Zagadnienie projekcji biograficznych sytuuje się w przedmiocie zainteresowania poznawczego na granicy zdarzeń o charakterze podmiotowo-przedmiotowym, którymi interesuje się zwykle psychologia społeczna, kulturowa a także ekologiczna.

Bezsprzecznie pojawia się ono w refleksji antropologicznej nad kulturowymi wzorami scenariuszy egzystowania jednostki we wspólnocie; a więc doświadczania przez nią form społecznego bycia; identyfikowanych według typowych biograficznych sekwencji podejmowanych i pełnionych przez jednostkę ról społecznych, komponujących się w:

- zwyczajną, najczęściej doświadczaną w niej historię jej społecznej obecności, stabilizującą układ jej konstrukcji i ekspozycji (Znaniński okre-

śliłby ją mianem typowej roli osobniczej osobników cywilizacyjnie normalnych), względnie

- niezwykłą, szczególną, wyróżniającą się wśród nich pozytywnie lub negatywnie, co będzie w nim kwalifikowane jako nadzwyczaj cenne lub zagrażające jego destabilizacją a nawet destrukcją (według Znanieckiego takie jednostki uosabiają kategorię podnormalnych i nadnormalnych zboczeńców) (Zanniecki 1974, rozdz. V).

Zagadnienie to zaprzęta uwagę przede wszystkim socjologów, zwłaszcza uprawiających socjologiczną biografistykę, aczkolwiek jest obecne w wielu odmianach socjologicznej, teoretycznej konstrukcji świata społecznego, zwłaszcza w tej jej orientacji teoretyczno-metodologicznej, która sytuuje ją w pobliżu psychologii. Orientację tę określa się mianem socjologii humanistycznej (w wersji amerykańskiej symbolicznym interakcjonizmem), w której rekonstruuje się je i objaśnia np. w kontekście teorii ról, relacji i osób społecznych (Znaniecki 2011), teorii racjonalnego wyboru i działania (Blumer 2007, rozdz. 2; Goldthorpe 2012, np. rozdz. 8, s. 241).

Zagadnienie to wydaje się szczególnie atrakcyjne poznawczo biorąc pod uwagę z jednej strony wzorowany kulturowo i społecznie wyzwalany dynamizm uobecniania fenomenu i n d y w i d u a l n o ś c i (wartości podmiotowego, tożsamościowego zróżnicowania), a z drugiej, nacisku masowej kultury na internalizację, w procesach socjalizacyjnych w wymiarze już nieomal globalnym, modnych, a więc z u n i f o r m i z o w a n y c h, wzorów stylu życia i form społecznego uczestnictwa, rozpatrywanego także w aspekcie biograficznym (Jacyno 2007, zwłaszcza rozdz. 3, p. 1; Lewowicki 2008; Makuch, Moroń 2012).

Z innej strony mamy tu do czynienia ze specyfiką aktualnie doświadczanych podmiotowo i zbiorowo sytuacji wyznaczonych czynnikiem ekonomicznym i powiązanim z nim kulturowo-społecznym (w tym i polityczno-ustrojowym), który umownie określa się mianem społeczeństwa płynnej nowoczesności, ponowoczesności, ryzyka¹, a polityk zapewne skorzysta z określenia sprzyjającego łagodzeniu nastrojów w społeczeństwie kontynuującym kapitalistyczny system gospodarowania, które określi mianem liberalnej demokracji, a więc syndromem czynników-warunków nie tylko stabilizujących, lecz i dezorientujących jednostki w aktualnościach podmiotowej i zbiorowej egzystencji, w klarownym poznawczo, podmiotowym percypowaniu jej perspekty-

¹ W zasadzie nieomal we wszystkich pracach Z. Bauman, A. Giddensa, czy U. Becka z jego ostatnio opublikowaną monografią (Beck 2012).

wy czyniąc ją niepewną, nieprzewidywalną i eufemicznie określaną jako niegościnna (Leppert i in. 2005).

Projektowanie własnej perspektywy biograficznej w tych warunkach staje się wyzwaniem wymagającym od jednostki zsocjalizowania szczególnych kompetencji podmiotowych (Szymański 2013; M. Miczyńska-Kowalska 2012), względnie pozyskiwania kompetentnej porady, usługi, wsparcia w rozwiązywaniu aktualnie doświadczanych, i w przewidywaniu spodziewanych, w bliższej lub dalszej perspektywie życiowej, problemów czy trudnych stanów egzystencjalnych, zwłaszcza w czasie globalnego i w zasadzie permanentnego załamania gospodarczego.

Jak wiadomo, wszelkiego rodzaju projekcje czynione przez aktywne świadomościowo podmioty współtworzą w zasadzie pewną kategorię faktów, którą psychologowie pojęciowo identyfikują jako *w y o b r a ż e n i a*, a niektóre z nich określają mianem *n a s t a w i e ń p r o s p e k t y w n y c h*. Socjologowie owych nastawień upatrują między innymi w celach, planach i orientacjach życiowych, w tym także i biograficznych, a więc odnoszących się do przyszłych stanów podmiotowo lub przedmiotowo percypowanych i konstruowanych *b i o g r a f i i* ujmowanych zarówno jako swoisty fenomen społeczno-kulturowy, jak i jego zindywidualizowana, procesualna sekwencja, w postaci zdarzeń egzystencjalnych doświadczanych przez jednostkę w otoczeniu społecznym.

Pełnią one istotną i cioną w wielu społeczeństwach funkcję:

- 1) przydając życiu ludzkiemu i społecznemu sens i znamiona rzeczy zorganizowanej, uporządkowanej i tym samym wartościowej; i
- 2) inspirują, motywują a więc i dynamizują indywidualne i zbiorowe poczynania służące osiągnięciu wyobrażonych i projektowanych stanów doświadczanych w bliższej, jak i dalszej perspektywie biograficznej i historycznej – zwłaszcza wówczas, gdy zyskują one znaczące przyzwolenie, a nawet wsparcie ze strony identyfikującego je układu społecznego, pod warunkiem, że ich osiągnięcie nie narusza cenionych w nim normatywnych *p o d s t a w* aktualnie doświadczanego porządku społecznego lub ujawnianego powszechnie oczekiwania na jego radykalną odmianę.

Wszakże obecność jakkolwiek pojmowanych i określanych prospektywnych stanów świadomości, identyfikowanych poznawczo jako cele, aspiracje, nastawienia, dążenia, orientacje, taktyki i strategie życiowe, w podmiotowej projekcji biograficznej jest możliwa i funkcjonalna wówczas, gdy:

- jednostka wplata je w subiektywne doświadczenie i wyobrażenie dynamiki percypowanych zdarzeń – co określa się mianem subiektywnego poczucia *c z a s u*;

- a postać owego stanu świadomości podmiotowej może być i jest rozmaita w zależności od zsocjalizowanej przez jednostki wiedzy opisującej i wyjaśniającej świat, w którym żyjemy, jego pochodzenie, istotę, budowę, dynamikę i znaczenia zawarte w każdym jego składniku czy formie jego istnienia, wśród których sytuuje się również egzystencja jednostki i gatunku ludzkiego².

Nie mniej istotną rolę w owym subiektywnym poczuciu czasu, i co za tym idzie konstrukcji owych wyobrażeń, spełniają także obiektywne warunki materialne, w jakich jednostki konstruuują i doświadczają swoich biografii; nie bez znaczenia w tym względzie pozostaje biologia podmiotowej cielesności, stan i dynamika witalności i procesów psychicznych, struktura i dynamika kontekstu społeczno-kulturowego i ekologia przestrzeni aktywności życiowej, w jakich jednostki konstruuują zarówno dotychczas przeżywane, jak i spodziewane fazy swojej biografii.

Mimo tak złożonego syndromu uwarunkowań owych biograficznych stanów projekcyjnych to właśnie kulturowo-cywilizacyjnie uwzorowany *c z a s s p o ł e c z n y*, i jego podmiotowa percepcja w zasadniczej mierze konstytuują nie tylko możliwość ich konstruowania, lecz przede wszystkim umożliwiają, ograniczają bądź wykluczają szansę podmiotowego zaangażowania w ich osiągnięcie (Hałas 2001, s. 139–155).

Dość dobrze tę zasadniczą, w kreowaniu wyobrażeń biograficznych, funkcję czasu ilustruje pewne zdarzenie opisane przez E. Halla, sprzed ćwierć wieku, w jego *The Silent Language*. Wspomina on, iż pewien amerykański agronom przebywając w Egipcie w celu upowszechnienia wśród miejscowych rolników nowoczesnych metod uprawy ziemi zadał jednemu z nich pytanie, jakich spodziewa się tego roku plonów. Pytanie to rozgniewało pytanego rolnika i nie udzielił on na nie odpowiedzi. Hall występując w roli antropologa kultury badającego zachowania ludzi rozmaitych kultur między innymi w sytuacji przewidywania przyszłych stanów rzeczy ustalił: *...że każdego kto stara się dowiedzieć czegoś o przyszłości, Arabowie uważają za lekko pomieszanego na umyśle. Gdy więc Amerykanin spytał egipskiego rolnika o jego przyszłe zbiory, ten poczuł się dotknięty, uznał bowiem, że Amerykanin ma go za pomyłkę. Arab uważa, że przyszłość zna jedynie Bóg – a samo mówienie o niej dowodzi pychy* (Hall 1987, s. 23).

² Mam tu na uwadze tak rozmaicie wzorujące subiektywne i społecznie poczucie czasu rodzaje wiedzy jak: praktyczno-technologiczną, magiczno-religijną, ideologiczną czy scientystyczną (Znaniński 1971, 1984).

Tak więc to k u l t u r o w e – c y w i l i z a c y j n e u w z o r o w a n i e c z a s u, tak rozmaicie obecnego w minionych i aktualnie obecnych na arenie dziejów społeczeństwach, a tym samym i w percepcji współtworzących je jednostek i ich rozlicznych kategorii, wydaje się zasadniczym wyznacznikiem możliwości i kształtu projekcji biograficznych, konstruowanych nie tylko w naszym podmiotowym, codziennym niejako doświadczaniu życia, lecz zwłaszcza w jego historycznej, międzypokoleniowej ekspozycji i ontologii.

Zagadnienie podmiotowych projekcji biograficznych stanowi niezwykle fascynujący i modny zwłaszcza obecnie przedmiot zainteresowań, wcześniej historycznych, a w dalszej kolejności antropologicznych, psychologicznych i socjologicznych odwołujących się do znudzenia do przypominanych monografii Thomasa i Znanieckiego (1976) czy M. Mead (2000) oraz całej plejady współtwórców i kontynuatorów stosowania tak zwanej metody biograficznej w badaniach społecznych, między innymi reprezentowanych przez: Normana K. Denzina, Fritza Schutze, Gabriele Rosenthal, Daniela i Isabell Bertaux czy Toma Wengrafa³.

W rodzimym dorobku socjologicznym mamy także kilka ważnych tekstów poświęconych tej problematyce autorstwa Danuty Dobrowolskiej (1992), Haliny Worach-Kardas (1983, 1988, 1987) czy Teresy Rzepy i Jacka Leońskiego (1993).

Wyczerpującej w zasadzie prezentacji i analizy kulturowo wzorowanych scenariuszy biograficznych obecnych w podmiotowych doświadczeniach Polaków końca XX wieku dokonał Edward Hajduk (1996, 2001, 2008).

Jest przy tym zrozumiałe, że fascynacji owym fenomenem ulegają także pedagodzy, eksponując w projektowanych i zalecanych do realizacji procesach edukacyjnych i wychowawczych wzory biografii wyselekcjonowane i wykreowane arbitralnie w kontekstach uznanej czy propagowanej przez siebie ideologii, uzasadniającej ich cenność i tym samym przydających, w ich przeświadczeniu, indywidualnemu i pokoleniowo doświadczanemu życiu szczególnej wartości (przykładem może być mitologizacja postaci Jana Pawła II w monografiach, których autorzy propagują wartości identyfikowane jako chrześcijańskie).

³ Fragmenty tekstów m.in. ich autorstwa zawierają dwie świetne monografie poświęcone biografii i metodzie biograficznej: pod red. J. Włodarka i M. Ziółkowskiego (1990) ukazujące istotę tej metody w jej socjologicznym zastosowaniu oraz ostatnio wydana antologia tekstów poświęconych biografii jako swoistemu jednostkowemu i społecznemu fenomenowi, i samej metodzie biograficznej, stosowanej w badaniach psychospołecznych, pod red. K. Kaźmierskiej (2012).

Analizy i kwalifikacji rodzimych pedagogicznych zainteresowań między innymi również owym fenomenem, w przekroju dorobku refleksyjnego całego, w zasadzie po części już schodzącego z areny historycznej pokolenia polskich pedagogów, dokonał w ostatnim czasie Z. Kwieciński w pierwszej części monografii opublikowanej wspólnie z Moniką Jaworską-Witkowską: *Nurty pedagogii: naukowe, dyskretne, odlotowe* (2011). Godną uwagi pedagogiczną monografię poświęconą owemu fenomenowi opublikowała także przed trzema laty Danuta Lalak, pod prowokującym i skłaniającym do refleksji tytułem: *Życie jako biografia* (2010).

Scenariusze biograficzne w społeczeństwach cywilizacji przemysłowej

Poddając się zawartej w tytule owej monografii prowokacji nie sposób jednak zaprzeczyć temu, iż w nieskończenie wielu jednostkowych i zbiorowych istnieniach zwanych życiem *n i e u o b e c n i* i *ł się ów* fenomen, który zwykliśmy określać mianem biografii.

Działo i dzieje się tak z rozmaitych, zarówno podmiotowych, jak i przedmiotowych przyczyn, które jednostkom i licznym ich kategoriom:

- uniemożliwiły inicjację socjalizacji jakiegokolwiek kulturowego(-ych) wzoru biografii;
- względnie przerwały jego podmiotową internalizację i społeczną ekspresję w kolejnych fazach procesu życiowego.

W pierwszym przypadku z podmiotowych, względnie przedmiotowych, przyczyn jednostki ludzkie nie mogą być i nie są brane pod uwagę jako kandydujące do uspołecznienia, do pozyskania znamion osób społecznych. Stąd są izolowane, porzucane, traktowane przedmiotowo, pozbawione znamion identyfikacji, okaleczane, poniewierane i zabijane a nawet spożywane (Pilch 2010; Ockrent 2010).

W drugim przypadku, już wcześniej obecne w życiu społecznym jednostki, również z podmiotowych i/lub przedmiotowych przyczyn, znalazły się w sytuacji praktykowanego społecznie zablokowania kolejnych faz ich biograficznego uczestnictwa społecznego i nie mogą kontynuować czy wchodzić w kolejne lata swoich społecznych biografii, doświadczając czasowej, względnie totalnej izolacji, marginalizacji lub wykluczenia (obecnie również cyfrowego)⁴ i wresz-

⁴ Mam tu na uwadze zaproponowaną przez J. R. Valadeza i R. Durana klasyfikację osób ze względu na ich stosunek wobec technologii internetu wyróżniającą m.in. tak zwanych *Interacting* i *Interacted*. Pierwsi to aktywni użytkownicy technologii internetowej wykorzystujący

cie likwidacji. Literatura ilustrująca tego rodzaju sytuacje jest olbrzymia i dobrze znana w środowisku pedagogów społecznych (Białobrzeska, Kawula (red.) 2006; Grotowska-Leder, Faliszek (red.) 2005; Frieske, Sikorska 1994; Frieske (red.) 1997; Jarosz (red.) 2008; Kowalski 1998; Kozaczuk (red.) 2005; Kwaśniewski (red.) 1997; Marzec-Holka (red.) 2005; Nowak (red.) 2012; Pawlica 2001; Szarfenberg i in. (red.) 2010).

Wszakże w nieskończenie wielu jednostkowych i zbiorowych istnieniach uobecnił się ów fenomen podmiotowego doświadczania biografii w diametralnej wobec tamtej postaci:

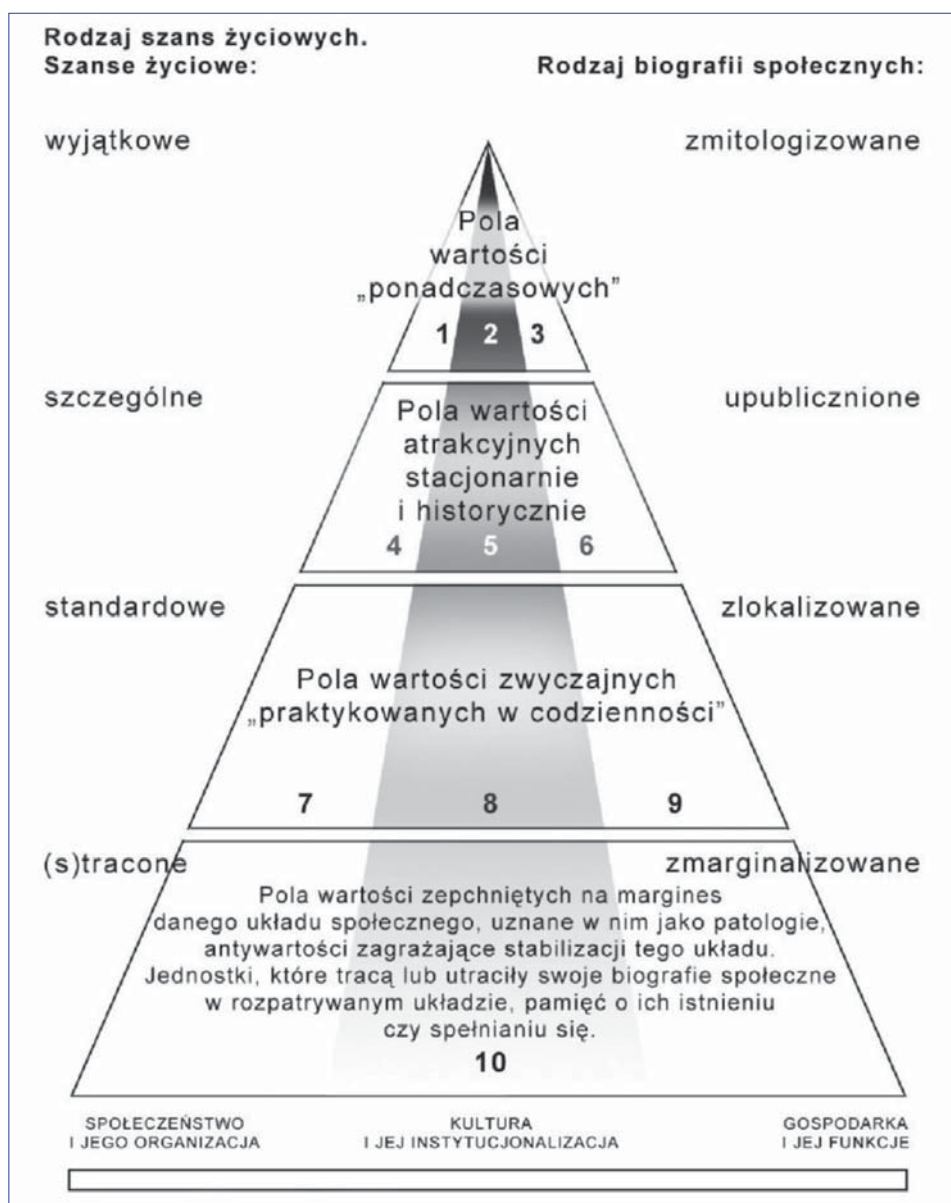
- przydając życiu ludzkiemu szczególnej wartości, satysfakcji spełnienia i ugrzęźnięcia lub swoistego zapadnięcia w gloryfikującej, idealizującej albo mitologizującej jej obecność pamięci społecznej (patrz rys. 1).

W perspektywie czasu historycznego biografie takie stają się nieodłącznym składnikiem kultury narodowej, a zdarza się, że kontynentalnej i uniwersalnej. Są to biografie upamiętnione w ciągle żywej symbolicznej postaci, w naocznych i stale dostępnych jej konkretyzacjach, które socjolog nazwie implantami pamięci społecznej (Golka 2009; 2012, s. 338–363). Tego rodzaju biografie wykraczają poza czas biologicznej i historycznej egzystencji ich podmiotów, zapadając w społecznie wyobrażonym „niebie” względnie w społecznie identyfikowanym miejscu wiecznego potępienia. Społeczna funkcja tego rodzaju biografii polega na otwieraniu i wskazywaniu perspektywy historycznej – cywilizacyjnej, w wyzwaniu swoistej kulturowej transgresji, przełamaniu dotychczas akceptowanych biologicznych, kulturowych, ekologicznych i społecznych ograniczeń egzystencji ludzkiej, kształtujących jej minioną lecz i aktualnie doświadczaną przez ludzkość postać.

Tak więc podmiotowe dokonania jednostek doświadczających i konstruujących takie biografie to często zwiastuny czasu przyszłego, niekoniecznie identyfikowane w okresie ich społecznej ekspozycji, a nie tak rzadko się zdarza, że wpięrow unieczestwane fizycznie „z martwych wstają” w społecznej świadomości, zapadając w jej pamięci w stosownym momencie⁵.

w zasadzie wszystkie tkwiące w niej możliwości, ci drudzy zaś ograniczają się do najprostszych jej zastosowań i nie są w stanie w pełni wykorzystać wszystkich jej zasobów (Valdez, Duran 2007, s. 31–44).

⁵ Jednym z tysięcy przykładów fenomenu społecznego „z martwych wstania” może być ogłaszanie np. przez ONZ lub UNESCO, i obchodzenie, roku poświęconego pamięci danej osoby, np. Kopernikowi, Darwinowi, Korczakowi itp. Innym utrwalonym np. w kulturze chrześcijańskiej obyczajem cyklicznego i/lub procesualnego „z martwych wstawania” jest permanentne, względnie coroczne, świętowanie postaci uznanej za osobę boską lub świętą. Jedną z najczęściej praktykowanych społecznie form owego aktu jest przygotowywanie i publikowanie biogra-

Rysunek 1. Kulturowe wzory biografii społecznych zróżnicowane i spełniające się w polu realizacji szans życiowych (kryterium pamięci społecznej)

Szczególną jak dotychczas w historii ludzkości dynamikę kreowania tego rodzaju biografii obserwujemy w cywilizacji przemysłowej i poprzemysłowej, w której wiedza typu *s c i e n c e* w skali masowej wzoruje świadomość

fii osoby wcześniej niepublicznej lub zapomnianej społecznie. Przykładem może być monografia biograficzna Henryka Szumana autorstwa W. Theissa. Patrz także: Szacka 2006; Szpociński (red.) 2009; Saryusz-Wolska (red.) 2009; Kaprański (red.) 2010.

i praktykę społeczną, przyczyniając się do niespotykanego w dziejach ludzkości nasilenia potencji zjawiska wynalazczości i innowacyjności. Z identyczną praktyką uobecniania w pamięci społecznej jednostek uosabiających wartości eksponowane w kulturach religijnych mamy do czynienia np. w społeczeństwach i kulturach chrześcijańskich, w których zdecydowanie dominuje i konkuruje z takim rodzajem wiedzy religijna kreuująca i przywołująca pamięć o osobach uznanych w nich za święte i błogosławione.

Wszakże w nieskończenie wielu istnieniach, fenomen konstruowanej i doświadczanej podmiotowo biografii, przybierał i przybiera wartość znaczącą lecz nieuchronnie przemijającą wraz z destrukcją układu społecznego, w którym jej podmiotowa ekspozycja na forum społecznym wzbudzała mniej lub bardziej trwałą fascynację, względnie powszechnie podzielaną dyskredytację albo odrzucenie.

Cechą specyficzną tak doświadczanej jednostkowo biografii było i jest jej znaczne upublicznienie, jej istotny związek z w miarę powszechnie podzielaną i ujawnianą z nią przedmiotową identyfikacją, skłaniającą inne jednostki lub rozmaite kategorie społeczne do manifestowania z nią określonego rodzaju więzi emocjonalnej, skłaniającej do pozytywnego względnie negatywnego związku, relacji i naśladownictwa.

Takie biografie to swoiste ślady obecności społecznej konkretnych osób, odcisnięte trwale w pokoleniowej historycznej tkance danego układu, to specyficzne dla danego miejsca i historycznego czasu znaki ludzkiego istnienia, z jakichś względów uznanego za atrakcyjny. Nierzadko są one wydobywane z bezimiennego tła epoki historycznej, z okresu swojej biologicznej ekspozycji społecznej, w postaci konkretnych osób, często identyfikowanych według kulturowych wzorów pełnionych w niej ról (jak np. w materiale archeologicznym czy w monografiach historycznych poświęconych ówczesnej codzienności i osobom w niej publicznym).

Społeczną funkcją biografii upubliczniczonych było i jest przydawanie przez nie swoistej dynamiki życiu społecznemu swojego czasu, tworzenie atrakcyjnych sensów, znaczeń, szczególnego kolorytu ale i warunków stabilizacji egzystencji, petryfikacji porządku społecznego i odpowiadającej mu symboliki kulturowej. Nie ulega wątpliwości, że zasadniczym źródłem ich kreacji i obecności był i jest nacisk mody, tak niezwykle zwielokrotniony w cywilizacji medialnej, konsumerycznej, w której arena, stadion, scena, ekran i internet z niespotykaną dotychczas przez dynamiką kreują, eksponują i popularyzują wzory takich biografii. Niewątpliwie jednym z podmiotowych źródeł ich autokreacji był i jest niewątpliwie głód sławy – uznania – prestiżu, którego symbolicznym uosobieniem stała się nieszczęsna postać Herostratesa.

Dynamika zmian cywilizacyjnych, dynamika biografii społecznych

Jednak nieskończenie wiele istnień ludzkich wzorują biografie zwyczajne, typowe dla danego miejsca i czasu, stąd określane mianem lokalnych. Powielają one w przekazie międzypokoleniowym – w wymiarze etnicznym, rodowym, społecznościowym, w strukturach kastowych, stanowych, warstwowych czy klasowych – sekwencje podstawowych konstytuujących i stabilizujących te układy ról rodzinno-zawodowych.

Ich dynamika w społeczeństwach cywilizacji przemysłowej w znacznej mierze była i jest wyznaczona także obecnymi w nich, w rozmaitej reprezentacji, rudymentami cywilizacji i kultury agrarnej, podobnie jak w cywilizacji przemysłowej, wzorującej i stabilizującej obrazy indywidualnie, kategorialnie i grupowo przeżywanej i społecznie eksponowanej egzystencji.

Jej podstawową funkcją był i jest aktywny udział tak konstruujących swoją biografię osób w procesach reprodukcji we wszystkich ich wymiarach: biologicznym, ekonomicznym, psychospołecznym (strukturalnym) i symboliczno-kulturowym (m.in. Bourdieu, Passeron 1990).

Trzy źródła wywierały i wywierają zasadniczy wpływ na ich postać i proporcje wobec innych kategorii konstytuowanych kulturowo i społecznie biografii:

- 1) przede wszystkim przemożny wpływ tradycji, obyczajowości i zasoby dziedziczonego międzypokoleniowo doświadczenia niezbędnego w skutecznym, kompetentnym radzeniu sobie z zaspokajaniem potrzeb egzystencjalnych podmiotowych i grupowych – w warunkach i w sytuacji ograniczonych i często zagrożonych możliwości (to po prostu ciągle obecne w doświadczeniu pokoleniowym rudymenty kultury postfiguratywnej);
- 2) nie mniej znaczący wpływ ekonomii czasu i miejsca egzystencji dużych struktur społecznych, swoiste znamiona cywilizacyjne, wskazujące na stosowane powszechnie sposoby rozwiązywania problemu egzystencji w tego rodzaju strukturach, w skali międzypokoleniowej (problem odtwarzania, wytwarzania i dystrybucji dóbr, pozyskiwania w związku z tym surowców, środków produkcji, energii, technologii, kapitału inwestycyjnego, tworzenie i organizacji rynku pracy itd., (K. Marks, M. Weber, D. Bell, R. Dahrendorf, I. Wallerstein, M. Castells i wielu innych);
- 3) znamiona organizacji aktywności życiowej w rozmaitej społecznej skali jej praktykowania i doświadczania, począwszy od rodzinno-rodowej, poprzez sąsiedzko-społecznościową, plemiennie-narodową aż do społeczno-totalnej przybierającej od kilkunastu tysięcy lat postać zmiennej stacjonarnie i historycznie organizacji państwowej.

Wszystkie one we wzajemnej grze swoich sił sprawczych, w społeczeństwach cywilizacji przemysłowej, w minionym stuleciu, uformowały dominujący typ biografii doświadczanej i przeżywanej według również ujawniającego pewną wewnętrzną dynamikę scenariusza biograficznego, na który złożyły się następujące l a t a s p o ł e c z n e wyodrębnione ze względu na specyfikę spełnianej w nich funkcji społecznej:

- a) wiek d z i e c i ę c y aktualizujący się w warunkach takich społeczeństw jak polskie w rodzinie pochodzenia – jednak od połowy XX wieku jednostki znajdujące się w tej fazie biografii społecznej poddawane są już w znacznej mierze społecznej instytucjonalnej diagnozie adaptacyjnej i stosownej do jej rezultatów selekcji i socjalizacji edukacyjnej poza i obok rodzinny; znamiona wieku dziecięcego w postaci doświadczania przedłużającej się i ponawianej sytuacji adaptacyjnej, diagnozowanej instytucjonalnie coraz częściej są udziałem osób wykraczających swoim wiekiem biologicznym poza dziecięcy wiek społeczny⁶;
- b) wiek młodzieńczy aktualizujący się jeszcze głównie w warunkach rodziny pochodzenia i instytucji edukacyjnej – również od połowy XX wieku poddawany jest w masie reprezentujących go jednostek intensywnej, obok rodzinnej, zinstytucjonalizowanej socjalizacji specjalizacyjnej, wydłużając okres przygotowania i oczekiwania na podjęcie i pełnienie ról społeczno-zawodowych w biograficznej fazie dorosłości, rodząc zjawiska niepodejmowania lub zatrudnienia tymczasowego, bezrobocia, singlowania, prekariatu itp. Znamiona wieku młodzieńczego stają się więc coraz częściej udziałem osób wykraczających swoim wiekiem biologicznym poza młodzieńczy wiek społeczny⁷;

⁶ W tego rodzaju sytuacji znajdują się np. osoby migrujące nielegalnie, internowane i „obserwowane” przez układ społeczny na terenie, na którym zostały zlokalizowane. Są one poddawane (diagnozowane z nieujawnianą publicznie i/lub nieuświadomianą intencją) próbie przesądzającej o ich przyjęciu do danego układu społecznego pod warunkiem, że ujawnią względnie ukształtują oczekiwane w nim znamiona (kompetencje) osób nadających się do wzięcia udziału, po odpowiednim przygotowaniu, w procesach i mechanizmach gwarantujących kontynuację jego pomyślności. Dobrym przykładem stosowania takiej procedury jest np. akceptacja mniejszości tureckiej w społeczeństwie niemieckim. Wiek dziecięcy jego specyfika i potrzeby z powodzeniem wykorzystywane są we współczesnych społeczeństwach jako źródło kanalizacji atrakcyjnych potrzeb godnych i poniekąd koniecznych do ujawniania przez inne kategorie wieku społecznego, co określa się mianem infantylicyzacji osób dorosłych. Porównaj np.: Bogunia-Borowska 2006.

⁷ Zjawisko kontynuacji młodzieńczego stylu życia i pełnienia właściwych dlań ról społecznych w okresie osiągnięcia biologicznego wieku dorosłego (juwentalizacja wieku dorosłego) było sygnalizowane już w l. 60. XX w., m.in. w słynnej monografii Bianki i Rene Zazzo 1972.

- c) wiek dorosły aktualizuje się jeszcze w dominującej postaci w warunkach rodziny własnej (status pochodzenia) i grupy zawodowej (status nabyty) – z równoczesnym ulokowaniem i stabilizowaniem statusowym w strukturze stratyfikacyjnej społeczeństwa państwowego, którego zasadniczą funkcją społeczną jest aktywny udział w procesach reprodukcji w formie i skali właściwej dla zajmowanych pozycji i pełnionych ról; również od połowy XX wieku ulega on postępującej i zbyt często destrukcyjnej dynamice, identyfikowanej mianem społecznego wykluczenia, marginalizacji czy izolacji, którą bodaj najwcześniej i najpełniej zilustrowali autorzy badań nad bezrobotnymi Marienthalu (Jahoda i in. 2007) w latach 30. XX wieku, jeśli pominąć charakterystyki sytuacji proletariatu w twórczości K. Marksa i jej kontynuatorów i naśladowców⁸;
- d) wiek starczy aktualizuje się jeszcze w znacznej mierze w rodzinie własnej, z zachowaniem odnośnych ról rodzinnych – raczej deprecjonowany i izolowany zwłaszcza w społeczeństwach gerontofobijnych, a takimi stają się one, jak na razie, w epoce ponowoczesności, tracąc swoją pierwotną utrwaloną w obyczajowości gerontofilność; zaopatrzone po części w świadczenia emerytalne i instytucjonalną opiekę zdrowotną⁹, zyskuje względną samodzielność podmiotową stwarzając w społeczeństwach późnej nowoczesności, identyfikowane i upowszechniane w świadomości społecznej z niepohamowaną dozą histeryczności zagrożenie określane mianem „epidemii starości”, lokowanej coraz częściej w instytucjonalnie odosobnionych gettach opieki pozarodzinnej, których pensjonariusze doświadczają w znacznej lub zasadniczej mierze ograniczeń swojej podmiotowości (m.in. Szarota 2010; Zych (red.) 2012; przede wszystkim: Okólski, Fihel 2012).

Ta względnie stabilna poprzez kilka pokoleń s e k w e n c j a lat społecznych, dominująca wśród rozmaicie strukturyzujących się postaci społecznych

⁸ Np. Giddens (2009, s. 108), pisze z rozbawiającą czytelnika przewrotnością, że: „W przeszłości typową sytuacją [...] było definiowanie zatrudnienia jako stanu posiadania pracy w danym czasie. Obecnie można patrzeć na zatrudnienie z innej perspektywy, jako na tymczasowy stan lub aktualny wyraz długoterminowej zdolności do pracy”.

⁹ Obie formy osłony socjalnej i witalnej w Polsce, ale i w wielu innych krajach europejskich, które tworzą w tym względzie uniformizujące się standardy zaopatrzenia osób starszych w świadczenia socjalne, poddawana są aktualnie budzącej niepokój społeczny swoistej weryfikacji, rodząc obawy o ich kontynuację i satysfakcjonującą postać w bliższej i dalszej perspektywie. Obawy te dość wszechstronnie ilustruje m.in. cykl artykułów jakie ukazywały się w Gazecie Wyborczej pod wspólnym hasłem: „Polska to nie jest kraj dla starszych ludzi”.

biografii, w czasie ostatniego półwiecza, w skali już nieomal globalnej, ulega znacznemu, sygnalizowanemu wyżej p r z e k s z t a ł c e n i u ze zmienną w poszczególnych latach wieku społecznego acz znaczną d y n a m i k ą (ograniczenia względnie uwolnienia). Jej obecność obserwujemy nie tylko w sferze realnie przeżywanym biografii w migotliwej – płynnej, jak ją nazwie Bauman co do swoich cech, współczesności – lecz również w interesującej nas tutaj sferze socjalizowania wzorów jej doświadczania i projektowania, skutkującego wyłanianiem się dotychczas niepraktykowanych stylów życia i form ich społecznej, biograficznej obecności (np. Krause-Sikorska, Klichowski 2013; Jakubowski, Jaskulska (red.) 2011).

Owa dynamika manifestuje się zarówno w zmianie obrazu tradycyjnie obecnych w biografiiach sekwencji lat społecznych, przekształcając ich w zasadzie dotychczas l i n e a r n y charakter, w biografii o rozmaicie określonym charakterze, a między innymi mianem s e k w e n c y j n y c h, z d e c e n t r o w a n y c h i m o z a i k o w y c h, i co ważniejsze modyfikuje ona w znacznej skali proporcje osób doświadczających wskazanych wyżej typów biografii, ich podmiotowej d e s t r u k c j i względnie z a w i e s z e n i a (Piorunek 2011).

Pedagogiczne implikacje

Nie sposób w tak ograniczonym co do swoich wymiarów opracowaniu wskazać czy wyliczyć wszystkie czynniki modyfikujące współcześnie doświadczane postaci biograficznych form społecznego uczestnictwa i ich konsekwencji, zwłaszcza podmiotowe i społeczne, warto może jednak w jego zakończeniu wspomnieć o tym, iż owa dynamika zarówno czynników, jak i wywołanych przez nie zmian w obrazie i społecznym sytuowaniu się rozmaitych kategorii biograficznych, prowokuje i inspiruje pedagogów do podejmowania trudu zmierzania się z towarzyszącymi tym zmianom wyzwaniami, skutkując nie tylko próbami ich teoretycznego ogarniania, ale i poszukiwania odpowiedzi na pytania:

- jak jednostki mogą i powinny sobie radzić z permanentnie doświadczaną zmianą warunków i perspektyw egzystencjalnych wystawiających na próbę dotychczasowe schematy ich percepcji, ewaluacji i aplikacji w podmiotowo konstruowanych projekcjach biograficznych?, oraz
- jak odnajdywać, proponować i realizować rozliczne ingerencje o charakterze edukacyjnym, doradczym i pomocowym wspierając je w kompetencje i racje, uzasadniające podejmowane przez nie działania zmierzające do skutecznego i satysfakcjonującego je pokonywania wyzwań

egzystencjalnych jakie niesie ze sobą ewolucja cywilizacyjna przełomu tysiącleci?¹⁰

STRESZCZENIE: Dynamika projekcji biograficznych w społeczeństwie późnej nowoczesności

Warunki i konteksty podmiotowego projektowania, efektywnego konstruowania i doświadczania biografii we współczesnych zaawansowanych cywilizacyjnie społeczeństwach podobnie jak i one same ulegają znacznemu dynamizmowi zmian, które wymykają się racjonalnemu osądowi i podmiotowej kontroli czyniąc ową perspektywę biograficzną wielce ryzykowną. Mimo to postępujące procesy indywidualizacji (w wymiarze podmiotowym) i uniformizacji (w wymiarze przedmiotowym) kreują i utrwalają już w skali całych współczesnych, zaawansowanych cywilizacyjnie społeczeństw, właściwe dla nich, a opozycyjne wobec tradycyjnych, wzory poszczególnych faz (lat) i ich sekwencji w indywidualnie i zbiorowo przeżywanych biografiami. Owa postępująca dynamika kulturowych wzorów biograficznych rodzi nie tylko szereg trudnych do rozwiązania problemów podmiotowych lecz stanowi swoiste wyzwanie dla rozlicznych służb społecznych, a w tym także i pedagogicznych.

SŁOWA KLUCZOWE: projekcje biograficzne, biografia społeczna i jej fazy, dynamika lat w indywidualnym i społecznym doświadczeniu biograficznym.

Bibliografia

- Beck U. (2012), *Spółczesność światowego ryzyka. W poszukiwaniu światowego bezpieczeństwa*, Warszawa.
- Białobrzaska K., Kawula S. (red.) (2006), *Człowiek w obliczu wykluczenia i marginalizacji społecznej. Wokół zagadnień teoretycznych*, Toruń.
- Blumer H. (2007), *Interakcjonizm symboliczny*, Kraków.
- Bogunia-Borowska M. (2006), *Dziecko w świecie mediów i konsumpcji*, Kraków.
- Bourdieu P., Passeron J.C. (1990), *Reprodukcja. Elementy teorii system nauczania*, Warszawa.
- Dobrowolska D. (1992), *Przebieg życia – fazy – wydarzenia*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 2.
- Frieske K. (red.) (1997), *Ofiary sukcesu. Zjawiska marginalizacji społecznej w Polsce*, Warszawa.
- Frieske K., Sikorska J. (1994), *Marginalizacja – partycypacja: pobocza oficjalnego porządku społecznego*, [w:] Frieske W.K., Morawski W. (red.), *W biegu czy w zawieszaniu? Ludzie i instytucje w procesie zmian*, Warszawa.
- Giddens A. (2009), *Europa w epoce globalnej*, Warszawa.
- Goldthorpe J.H. (2012), *O socjologii. Integracja badań i teorii*, Warszawa.
- Golka M. (2009), *Pamięć społeczna i jej implanty*, Warszawa.
- Golka M. (2012), *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*, Warszawa.
- Grotowska-Leder J., Faliszek K. (red.) (2005), *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*, Toruń.
- Hajduk E. (1996), *Wzory przebiegu życia*, Zielona Góra.
- Hajduk E. (2001), *Kulturowe wyznaczniki biegu życia*, Warszawa.
- Hajduk E. (2008), *Układy społeczne – przestrzenie procesu socjalizacji*, Żary.
- Hall E. (1987), *Bezgłośny język*, Warszawa.
- Hałas E. (2001), *Symbole w interakcji*, Warszawa.
- Jacyno M. (2007), *Kultura indywidualizmu*, Warszawa.

¹⁰ Odpowiedzi na tego rodzaju pytania po części zawiera monografia M. Piorunek (2009).

- Jahoda M., Lazarsfeld P.F., Zeisel H. (2007), *Bezrobotni Marienthalu*, Warszawa.
- Jakubowski W., Jaskulska S. (red.) (2011), *Kultura mediów, ciało i tożsamość – konteksty socjalizacyjne i edukacyjne*, Kraków.
- Jarosz M. (red.) (2008), *Naznaczeni i napiętnowani. O wykluczeniu politycznym*, Warszawa.
- Jaworska-Witkowska M., Kwieciński Z. (2011), *Nurty pedagogiki: naukowe, dyskretne, odlotowe*, Kraków.
- Kapralski S. (red.) (2010), *Pamięć, przestrzeń, tożsamość*, Warszawa.
- Każmierska K. (red.) (2012), *Metoda biograficzna w socjologii*, Kraków.
- Kowalski T. (1998), *Marginalność i marginalizacja społeczna*, Warszawa.
- Kozaczuk F. (red.) (2005), *Zagadnienia marginalizacji i patologizacji życia społecznego*, Rzeszów.
- Krause-Sikorska H., Klichowski M. (2013), *Świat digital natives. Młodzież w poszukiwaniu siebie i innych*, Poznań.
- Kwaśniewski J. (red.) (1997), *Kontrola społeczna procesów marginalizacji*, Warszawa.
- Lalak D. (2010), *Życie jako biografia*, Warszawa.
- Leppert R. i in. (red.) (2005), *Młodzież wobec niegościnniej przyszłości*, Wrocław.
- Lewowicki T. i in. (red.) (2008), *Socjalizacja i kształtowanie się tożsamości – aktualne doświadczenia na pograniczu polsko-czeskim*, Toruń.
- Makuch M., Moroń D. (2012), *Młode pokolenie. Problemy teraźniejszości, wyzwania przyszłości*, Wrocław.
- Marzec-Holka K. (red.) (2005), *Marginalizacja w problematyce pedagogiki społecznej i praktyce pracy socjalnej*, Bydgoszcz.
- Mead M. (2000), *Kultura i tożsamość*, Warszawa.
- Miczyńska-Kowalska M. (2012), *Socjalizacja w społeczeństwie ponowoczesnym*, Lublin.
- Nowak A. (red.) (2012), *Edukacja a marginalizacja i wykluczenie społeczne*, „Chowanna” t. 1.
- Ockrent Ch. (red.) (2010), *Czarna księga kobiet*, Warszawa.
- Okólski M., Fihel A. (2012), *Demografia. Współczesne zjawiska i teorie*, Warszawa.
- Pawlica B. (2001), *Mechanizmy naznaczania społecznego*, Częstochowa.
- Pilch T. (2010), *Miliard dzieci bez szczęścia*, [w:]; Jarosz E. (red.), *Dzieciństwo witraż bolesny*, „Chowanna” t. 1.
- Piorunek M. (2009), *Bieg życia zawodowego człowieka. Kontekst transformacji kulturowych*, Poznań.
- Piorunek M. (2011), *Stalość versus zmienność czyli o biografii zawodowej jako fenomenie społecznym i obszarze działań pomocowych*, „Życie Uniwersyteckie” nr 12.
- Rzepa T., Leoński J. (red.) (1993), *O biografii i metodzie biograficznej*, Poznań.
- Saryusz-Wolska M. (red.) (2009), *Pamięć zbiorowa i kulturowa. Współczesna perspektywa niemiecka*, Kraków.
- Szacka B. (2006), *Czas przeszły, pamięć, mit*, Warszawa.
- Szarfenberg R., Żołądowski C., Theiss M. (red.) (2010), *Polityka publiczna wobec ubóstwa i wykluczenia społecznego*, Warszawa.
- Szarota Z. (2010), *Starzenie się i starość w wymiarze instytucjonalnego wsparcia*, Kraków.
- Szpociński A. (red.) (2009), *Pamięć zbiorowa jako czynnik integracji i źródło konfliktów*, Warszawa.
- Szymański M.J. (2013), *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Kraków.
- Thomas W., Znaniński F. (1976), *Chłop polski w Europie i Ameryce*, Warszawa.
- Włodarek J., Ziółkowski M. (red.) (1990), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa–Poznań.
- Worach-Kardas H. (1983), *Wiek a pełnienie ról społecznych*, Warszawa–Łódź.
- Worach-Kardas H. (1987), *Metoda biograficzna a badania orientacji wobec czasu u ludzi różnych grup wieku*, „Kultura i Społeczeństwo” nr 4.

- Worach-Kardas H. (1988), *Fazy życia zawodowego i rodzinnego*, Warszawa.
- Valdez J.R., Duran R. (2007), *Redefining the digital divide. Beyond access to computers and the internet*, „The High School Journal” Vol. 90, nr 3.
- Zazzo B, Zazzo R. (1972), *Oblicza młodości*, Warszawa.
- Znаниеcki F. (1974), *Ludzie terazniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa.
- Znаниеcki F. (1971), *Nauki o kulturze*, Warszawa.
- Znаниеcki F. (2011), *Relacje społeczne i role społeczne*, Warszawa.
- Znаниеcki F. (1984), *Społeczne role uczonych*, Warszawa.
- Zych A. (red.) (2012), *Poznać i zrozumieć starość*, Łask.